

**ПЕРЕКЛАДИ АНАТОЛІЯ ОНИШКА В КОНТЕКСТІ ОРИГІНАЛЬНОЇ
ТВОРЧОСТІ: ГРОМАДЯНСЬКО-ПОЛІТИЧНА ЛІРИКА**

Стаття є аналізом перекладацького та ліричного доробків громадянсько-політичної лірики Анатолія Онишка. Зокрема, висвітлено їх взаємозв'язок, проведено паралелі на мовному, семантичному, ідейно-тематичному, філософському рівнях.

Ключові слова: творчість, переклад, громадянсько-політична лірика.

This article is a review of Anatoliy Onyshko's civic-political poetries and translations heritage. In particular, their interdependence is highlighted, language, semantics, ideological and thematic, philosophical levels are concurrently considered.

Key words: creative work, translation, civic-political lyric poetry.

Художній переклад і оригінальна творчість, за висловом М. Новикової, "взаємопроростають" одне в одне [3, с. 9]; перекладацький доробок майстрів слова треба розглядати в контексті їхньої оригінальної творчості.

Анатолій Васильович Онишко – відомий український перекладач, а також маловідомий поет та фейлетоніст. За життя письменника вийшло друком чимало видань, де публікувалися його політичні памфлети, рідше – поезія. І тільки одне дослідження О. Тебешевської – стаття "Йду назавтра в гори..." [7] – є спробою осягнути "поезію, в якій звучать карпатські мотиви" [7, с. 223].

У дослідженні ми намагатимемося зробити огляд усієї поетичної спадщини А. Онишка, власної та перекладацької, та виокремити особливості його лірики, а також встановити зв'язок між контекстами власної та перекладацької творчості митця. Матеріалом дослідження поетичної спадщини А. Онишка є три видання збірки "Замкнуте коло" [4; 5], до яких входять усі віршовані твори майстра – власні і перекладені. За висловом Ю. Ярмиша, "Переклади у книзі оригінальних віршів – завжди показник органічного ставлення цього поета до перекладу, не випадкового вибору авторів" [3, с. 17].

Віршовані твори в доробку А. Онишка можна умовно поділити на політичні, філософські, пейзажні та інтимно-ліричні. В цій статті ми звернемося до громадянсько-політичної лірики у власній та перекладацькій творчості майстра, яка посідає важливе місце у творчості письменника, допомагає схарактеризувати А. Онишка як митця й свідомого громадянина, патріота, доповнює коло тем та творчих прийомів поета і перекладача.

Жанри громадянсько-політичної лірики. Серед політичної лірики А. Онишка виокремлюються такі жанри, як **політичний памфлет** ("Сірі кардинали", "Мильна булька"), **епіграма** ("Я маю право на працю", "До політики переходу...", "Спікерський фольклор"), **сатира** ("Усе б Халяві на хаяву"), **послання** ("Прогресивним баламутам", "Шановний пане Президенте!.."), стилізоване під традиційний для української громадянської сатиричної лірики жанр **байки** послання "Міністрові охорони здоров'я УРСР", **пародія** ("Наслідування Тютчева", "Гімн еРеФ"), **роздум** ("Перед Мавзолеєм"), **присвята** ("До спікерського візиту", "До другого візиту").

Жанрове розмаїття політичної лірики А. Онишка збагачене **перекладами**: серед них зустрічаємо **патріотичний заклик** (переклад вірша Сяржука Сокалав-Воюша "Мовчальників нищать і свій, і чужий ім..."), **арештантське послання** (переклад вірша Славомира Адамовича "Вже коли, не приведи Господь..."), **філософська мініатюра-візія** (переклад віршів "Вогонь", "Донечка" та "Двері" Арнольда Слуцького), **сповідальні вірші** ("Жидівський цвинтар у Тишівцях" та "Вогонь" А. Слуцького).

Тематично всі вищезгадані вірші об'єднані (1) роздумами про долю рідного краю, (2) переосмисленням його офіційної історії ("Сірі кардинали"), спробами викриття лицемірності псевдоукраїнських політиків-ренегатів ("Міністрові охорони здоров'я УРСР", "Усе б Халяві на халяву"), (3) заклик до національного єднання через культуру та мову ("Прогресивним баламутам", "До політики переходу...") та (4) ідеєю національної гідності ("Сірі кардинали"). Напевне, і вибір матеріалу для перекладів був продиктований близькістю тем та ідей. Так, **історіософська** лірика А. Слуцького рясніє тематикою, яка обумовлена спільною історією двох сусідніх країн – України та Польщі. Наприклад, переклад сповідального вірша "Жидівський цвинтар у Тишівцях", написаного на згадку про знищення військами НКВС 15 тисяч військовополонених польських євреїв [9], нагадує українцям про **єврейський голокост** часів другої світової війни:

Жидівським цвинтарем, мила, не йди серед ночі,

Бо ангел жидівський ще вискочить з утлої тіні

Й накинє на шию зашморг людського сумління [5, с. 190–191].

Інший вірш польського поета – "Вогонь" [5, с. 188] – порушує тему **політичних репресій**, яка проходить через усю поезію А. Онишка (вірші "Перед Мавзолеєм", "Сірі кардинали"). Так само в обох поетів усвідомлення найбільших трагедій в історії людства часто пов'язане з **темою мистецтва**, як протиставлення жорстокості гуманності: у вірші А. Слуцького "Померлий солдат" у снах автора "зістав герой великої війни", повів розмову про невідому йому сучасність, "і раптом, ніби йому бракувало // чогось до смерті, // підсунувшись близько, // спитався: // **"КТО ТАКОЇ АПОЛЛИНЕР?"**" [5, с. 186]

Відповідно, у вірші "Сірі кардинали" А. Онишка читаємо:

І вільній думці перекрито кисень,

Донос показує смердючий вискал,

Свинець і Соловки – навіть не писни,

Складає списки на арешти писар,

Дамоклів меч над головами висне,

Фарсі вивчає за дротами Мисик [4, с. 52].

Слід зазначити ще одну річ, продемонстровану вищезгаданими прикладами: філософське протиставлення "воля-неволя" як у власних віршах, так і в перекладах А. Онишка підсилюється на мовному рівні використанням **слів-кальок** та **недоперекладу** з "сусідської", як її називав сам поет, мови: "донос" замість "наклеп", "Кто такой Аполлинер?".

За **стилістикою** політична лірика А. Онишка сатирична, **памфлетна**, бо впадають в око всі ознаки жанру: "оголена тенденційність, призначеність для прямого впливу на громадську думку, яскрава афористичність, ораторські інтонації, експресивність, іронія, згущена до сарказму" [2, с. 517].

Прикладом політичного **памфлету**, який демонструє творчі засади поета-трибуна, є вірш "Мильна булька" (1988). У його назві, як у краплі води, відбито прихильність А. Онишка до різного роду алегорій, адже назва розкриває ставлення автора до "епохи перебудови та гласності", якій присвячено вірш. Цей твір містить багато **каламбурів**, побудований на **грі слів** задля досягнення **сатиричного ефекту**: "*Створити з мила гострий дефіцит, / Замиливши небажані розмови. // Отих базік тягнути до 02 / І там туманно милити їм ший. // Про тишу дбає сам Глава – / Рука ж бо руку і без мила мие. // Про крик "на мило" – то є певний знак, / Що каламутять воду екстремісти. // Номенклатура обійдеться й так – / Без мила може в кожну (дірку) влізти*" [4, с. 50] (тут і далі: виділено нами – О. М.). Таке поєднання алюзій на реалії тогочасного життя в гострих словесних каламбурах, часто тавтологічних, з перифразами, фразеологічними зворотами, фольклорними приповідками – прийом, властивий як сатиричній політичній ліриці А. Онишка, так і його перекладам.

Сатиричній манері А. Онишка притаманне також використання **паралельних конструкцій** з парадоксальною, двоякою або протиставленою семантикою. Таким

прийомом він **користується** в епіграмі "Я маю право на працю": **"Я маю право на працю, / Без праці нема що хрумати. // Не маю права на рацію – / Партком має право думати"** [4, с. 53].

Улюбленим прийомом поета, який допомагає йому створити ефект абсурду і надати громадянсько-політичній ліриці саркастичного звучання, є використання таких тропів та фігур, як **силепсис, зевгма, оксиморон**. За визначенням І. Арнольд, вони належать до напіввідзначених структур та є варіантом тлумачення відмінностей традиційно і ситуативно означуваного і квантування та імплікації в художньому тексті [2, с. 98]. Так, вірш "Сірі кардинали" закінчується рядками: **"Було начхать, куди вести народ – / У комунізм, ГУЛАГ, чи в крематорій"** [4, с. 53]. Так у вірші А. Онишка у контексті сучасної історичної реальності переосмислюється "радянська історія" України, як історія страху та приниження людської та національної гідності.

Як поезії, так і перекладам А. Онишка притаманне **парадоксальне переосмислення** відомих слів та виразів у контексті: **"жидівський цвинтар"** лишився **"жидівським"**, а не **"єврейським"**, хоча слово це в українській мові набуло негативного значення і висловлює зневажливе ставлення до єврейського народу. Але в широкому контексті сповідально-спокутного вірша "Жидівський цвинтар у Тишівцях" [5, с. 190–191] слово **"жидівський"** не тільки містить натяк на польський оригінал (звертання **"пан жидок"** у польській мові є шанобливим), а й примушує замислитися про його українське сприйняття. У власній поезії А. Онишка – памфлеті "Сірі кардинали" – зустрічаємо вислів **"юдоль Рад"** [5, с. 51–52], використане ним на противагу усталеним штампом "країна Рад" або "влада Рад". Вузкий двослівний контекст яскраво демонструє такий елемент творчої манери А. Онишка, який ми умовно могли б назвати **"протестним семантичним зіткненням"**: **"юдоль"** у даному висловлюванні звучить сатирично-зневажливо на відміну від знаних офіційних штампів. На увагу заслуговують і особливості **мови** громадянсько-політичної лірики та перекладів А. Онишка. Вона водночас рясніє питомою лексикою, відроджує **історизми та поетизми**: **скрижалі, юдоль, облуда, сонми** [4, с. 53]; **доокола, юрба** [4, с. 51], поєднує їх зі **словами зниженого реєстру**: **"мурло мужиче", "профан"** [4, с. 53–54], **варваризмами, запозиченнями**: **стиліст, візажист** [4, с. 59]; **сутенер, реанімує** [4, с. 58–59]; **ембріон** [4, с. 58], **неологізмами та реаліями** сьогодення: **НАТО** [4, с. 50], **депутат, бюджет** [4, с. 54–55], **дефіцит, НЕспецдопущені, екстремісти, номенклатура** [4, с. 50], **нітрати, радіоактивне м'ясо, державні інтереси, радянська дівтора, Чорнобиль, радіоактивні карти** [4, с. 53–54], **поправка одинадцять прім.** [4, с. 51], **фразеологією** як фольклорного, так і сучасного походження (**"в'їдались в очі, наче сіль"** "заведений на манівці", **"було начхать", "затискав горлянку"** [4, с. 51–52]; **"молебні править", "не по нитці тягне з миру", "з шкури пнеться", "поки ж лізе щастя, свербить і накрасти"** [4, с. 54–55]; **"в три перейми талія"** [4, с. 55]; **"доповза ... на пузі", "дай лизнути черевики", "б'є чолом", "правити вечерню", "не з тих, хто пхає плуга", "де бачив, там і крав", "чхав на совість і закон"** [4, с. 56–57]; **"жирочок мозок обволік"** [4, с. 58–59]; **"ні риба, ані м'ясо"** [4, с. 59]; **"приклястися до ручки брата", "підпалити власну хату"** [4, с. 58]; **"пустили кулю в лоба"** [4, с. 53–54]). Така **еклектична манера письма** – прийом, яким А. Онишко користується задля створення **ефекту зіткнення ідеалу**, який він вбачає у втіленні національної ідеї і національному самовизначенні і **"брудної", "хтивої", "облудливої"** політичної **реальності**, яка панує світом.

Слід також зазначити, що прийом стилістичного зіткнення **традиційний** для української громадянсько-політичної лірики, він є частиною "манери сатиричної компрометації антинародних об'єктів" [6, с. 13]. Удаючись до нього, поет продовжує національну традицію у **бунтарській ліриці**, започатковану Т. Шевченком і підхоплену свого часу І. Франком, В. Самійленком, В. Стусом, О. Ольжичем, В. Симоненком. Про наслідування традицій говорять і **алюзії** на твори класиків, зокрема Т. Шевченка, у віршах А. Онишка як, наприклад, у сатирі "Усе б Халяві на халяву" [4, с. 54–55]: **"Накрадайтесь і брешіте у міру підлоти, // Лиш не корчте, ради Бога, з себе патріота."**

Зокрема, ці рядки з формального боку, за синтаксичною будовою та своєю ритмомелодикою, збігаються з рядками "Заповіту" Т. Шевченка: *"Поховайте і вставайте, / Кайдани повірте, // І вражою злою кров'ю / Волю окроніте"* [8, с. 153], а за змістом – з зачином поеми "Сон (Комедія)", також спрямованої проти "патріотів": *"А той, щедрий та розкошний, / Все храми мурує; // Та отечество так любить, / Так за ним бідкує, / Так із його, сердешного, / Кров, як воду, точить!.."* [8, с. 106]. Початок вірша "З. Стогони" теж у дусі шевченківської традиції: *"Думи, думи – рани неவிгойні"* [5, с. 50] – *"Думи мої, думи мої / Лихо мені з вами!"* [8, с. 37].

Звернімо увагу на відмінність у **тональності громадянсько-політичної лірики** з поетичного доробку А. Онишка та перекладених творів.

Лірика А. Онишка – А. Слущького. По-перше, впадає в око **філософічність та візійність** декотрих перекладів лірики А. Слущького (наприклад, переклад вірша "Двері" [5, с. 187]) і **карикатурність** власних віршів українського митця. Причину того легко пояснити з погляду історичного контексту. А. Онишко – трибун, який звертається до сучасників, він викриває вади сьогодення. А. Слущький – філософ, який вдається до ретроспективного осмислення світової історії через метафоричний візійний образ доньки (*"Вночі плакала уві сні / Донька моя, якої не маю"* – вірш "Донечка" [5, с. 185]). Переклади віршів польського поета позбавлені дидактичності та закликівості, саме того **пафосу**, яким сповнені поезії А. Онишка.

Лірика А. Онишка – С. Адамовича та С. Сокалав-Воюша. Громадянсько-політичну лірику цих білоруських поетів поєднує з віршами А. Онишка різке звучання, насамперед обумовлене жанровою специфікою, а також історичним контекстом сучасності. Вірші написані як **заклики** до народу боротися і звільнитися від колоніального поневолення (*"Вже коли, не приведи Господь..."* С. Адамовича [5, с. 210]; *"Юнацькою кров'ю здобудеться воля"* – вірш "Мовчальників нищать і свій, і чужий їм" [5, с. 210–211] С. Сокалав-Воюша, "Гимн еРеФ" А. Онишка [4, с. 59]), сповнені **національно-стверджувальних гасел** (*"Живе Беларусь!"* чи / *"Лонг лів!"* чи / *"Нех жисе!"* – *Виходьте, лише не мовчить далєбі!* [5, с. 211] – вірш "Мовчальників нищать і свій, і чужий їм"). Звідси – **зіткнення лексики** зниженого (арготизми *"пахан"*, *"перо"* – вірш "Вже коли, не приведи Господь..." [5, с. 210]) та високого реєстрів (метафори, наприклад *"Ще слово юнацьке розправить крило"* [5, с. 211] – вірш "Мовчальників нищать і свій, і чужий їм"). Щоправда, у власних віршах А. Онишко використовує ще більш провокативну лексику, інколи доходючи до слів-табу, прихованих у дужках, евфемістично замінені іншою римою (*"ідіот – патріот"* у вірші "До другого спікерського візиту" [4, с. 58]), або замовчаних трикрапкою (вірші "Гимн еРеФ", "До політики переходу...", "Прогресивним баламутам"), але, не дивлячись на неприйняття татуйованої лексики, поет робить це свідомо, задля мовної характеристики персонажів політиків.

На відміну від інтимної лірики, про яку йтиметься у наступних розвідках, у громадянсько-політичних віршах тема **рідної землі України**, її місця у тогочасному світі **імпліцитна**, вона подається через окреслене вище коло тем та призму етноспецифічних понять: явищ культури та її діячів (*Мисик* у вірші "Сірі кардинали" [4, с. 51–52]), топоніміку (*Кобеляки* та *Чорнобиль* у вірші-посланні "Міністрові охорони здоров'я УРСР" [4, с. 53–54]), історичні екскурси (*"Підступно готували нашу драму – / Безправний і кривавий епізод"*. – вірш "Сірі кардинали" [4, с. 51–52]; *"Лаврентій тут – спокійно у Гулазі"* – вірш "Перед Мавзолеєм" [4, с. 51]), пейзажні замальовки (*"... сад і шир полів, / Гаї і свіжі зелами поляни."* [4, с. 51–52]), фольклорні, часто підзабуті, слова і приказки (*"Ялівка-Моталія, / В три перейми талія!"* [4, с. 55–56]). Що стосується перекладів, то тема Батьківщини постає у них або так само імпліцитно, через топоніми (*"Тишівці"* [5, с. 190]), образи природи рідного краю (*"горді тополи"* [5, с. 190], *"ліс з чотирьох смерічок"* і *"шум тисячі річок"* [5, с. 185]); або експліцитно, у закликах, звертаннях (*"Белая Россия"* [5, с. 210]) та славослов'ї (*"Живе Беларусь!"* [5, с. 210–211]). Змалювання образу рідної землі у перекладах залежить

від специфіки образу в оригінальній поезії, але його тематичне втілення і стилістичне виконання нероздільно пов'язані з власною творчістю А. Онишка.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що власні та перекладені громадянсько-політичні вірші А. Онишка взаємозумовлені контекстом історичної реальності, звідки постає їх тематична єдність та стилістична специфіка, становлять єдиний творчий доробок. Вони взаємодоповнюють одне одного у жанровому аспекті (жанровий перелік громадянсько-політичної лірики А. Онишка збагатився через переклад жанрами арештантського послання, філософської мініатюри-візії, патріотичного заклику та сповідального вірша), а також гармонійно взаємопов'язані ідейно, тематично і стилістично. Так, громадянсько-політична лірика і переклади митця об'єднані тематикою політичних репресій, трагічних моментів та переосмислення історії, темою Батьківщини. Вони мають спільне національно-стверджувальне звучання, реалізоване через використання етнографічних реалій, славослов'я, національно-визвольні заклики. Громадянсько-політичний дискурс А. Онишка є втіленням його громадянської позиції, спрямованої на національний розвиток України через відродження патріотизму, національної гідності, духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования): [учеб. пособ.] / Ирина Владимировна Арнольд. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с. – Библиогр.: С. 296–298.
2. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Гром'як]. – Вид. 2, випр. і доповн. – К.: Академія, 2007. – 752 с. – (Серія "Nota bene").
3. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь : [Лит.-крит. очерки] / М. А. Новикова. – К.: Рад. письменник, 1986. – 225 с.
4. Онишко А. Замкнуте коло : [поезія] / Анатолій Онишко. – Калуш : Грона Прикарпаття, 2001. – 59 с.
5. Онишко А. Замкнуте коло : [поезія, переклади] / – 2-е вид., доповнене. – Коломия : Вік, 2007. – 240 с.
6. Онищенко Т. В. Літературна творчість Мусія Кононенка: проблематика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 "Укр. літ." [Електронний ресурс] / Т. В. Онищенко; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 20 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/4347.html>.
7. Тебешевська О. "Йду назавтра в гори...". Карпатські мотиви у творчості Анатолія Онишка / Оксана Тебешевська // Перевал. – № 5, 2008. – С.223–227.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар / Тарас Шевченко. – К.: Просвіта, 2008. – 352 с.
9. Correspondence between Witold K. Liliental, Ph. D. – Mr. Lek SOLEK Eng. M. Sc. [Електронний ресурс]. – Kirkland – Saint Lambert, 2000. – Режим доступу до джерела: http://www.citinet.net/ak/pages/polska_45.html.